

облісполкомов, государственных банков об открытии кредитов, финансовом обеспечении предприятий, учреждений, строительных объектов. В деле есть письмо Представителя КПЗУ в ЦК КП(б)У и СНК УССР с просьбой увеличить бюджет КПЗУ на 1935 г. – 64 арк.

11. Дзержинський Ф. Е. Становище промисловості СРСР. Доповідь на III Всесоюзному з'їзді Рад 15 травня 1925 р. / Ф. Е. Дзержинський // Вибрані твори: у 2 т. – К. : Держполітвидав УРСР, 1960. – Т.2. – С. 115–156.

12. Дубицкий. Запасы на всякий случай / Дубицкий // Финансовая газета. – 1938. – 6 вересня. – С. 4.

13. Дэвис Р. У. Нэп и современность / Р. У. Дэвис // Коммунист. – 1990. – № 8. – С. 76–79.

14. Гіроакі Куромія. Свобода і терор у Донбасі. Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-ті роки / Гіроакі Куромія. Пер. з англ. Г. Кьорян, В. Агеев; передм. Г. Немири. – К. : Основи, 2002. – 510 с.

15. Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р.: документи ГДА СБ України / Упоряд. Василь Даниленко, Сергій Кокін. – Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – 1311 с.

16. Первые дни войны в документах // Военно-исторический журнал. – 1989. – № 9. – С. 15–21.

17. Тюленев И. В. Через три войны / И. В. Тюленев. – М. : Воениздат, 1960. – 256 с.

18. Лето 1941. Украина: документы и материалы. Хроника событий / Коллектив авт.–сост.: Замлинский В. А. (руководитель) и др. – К. : Украина, 1991. – 512 с.

19. Мальцев П. В. Кто виноват? (Некоторые вопросы организации и осуществления управления войсками Западного фронта накануне и в начальном периоде войны) / П. В. Мальцев // Военно-исторический журнал. – 1988. – № 10. – С. 21–28.

20. Перечнев. О некоторых проблемах подготовки страны и Вооруженных сил к отражению фашистской агрессии / Перечнев // Военно-исторический журнал. – 1988. – № 4. – С. 42–50.

21. Левітас Ф. Л. Друга світова війна: український вимір / Ф. Л. Левітас. – К. : Наш час, 2012. – 272 с.

References

1. Kul'chyc'kyj S.V. USRR v dobu novoi' ekonomichnoi' polityky (1921–1928 rr.): Sproba pobudovy konceptual'nyh zasad real'noi' istorii' / S.V. Kul'chyc'kyj. – K. : Vyd-vo NAN Ukrainy, 1995. – 203 s.; Jogo zh Komunizm v Ukraini: pershe desjatyrichchja (1919–1928 rr.) / S.V. Kul'chyc'kyj. – K. : Osnovy, 1996. – 396 s.; Jogo zh Ukraini na mizh dvoma vijnamy (1921–1939 rr.) / S.V. Kul'chyc'kyj. – K. : Al'ternatyvy, 1999. – 336 s.; Lytvyn V.M. Ukraini: mizhvojenna doba (1921–1938 rr.) / V.M. Lytvyn. – K. : Al'ternatyvy, 2003. – 512 s.; Rejent O.P. Ukraini na mizh svitovymy vijnamy (1914–1939 rr.): Podii. Ljudy. Dokumenty. Narisy istorii' / O.P. Rejent, I.A. Koljada. – K. : Shkola, 2004. – 542 s. ta in.

2. Petrovs'kyj V.V. Istorija Ukrainy: Neuperedzhenyj pogljad: Fakty. Mify. Komentari / V.V. Petrovs'kyj, L.O. Radchenko, V.I. Semenenko. – Harkiv: VD “SHKOLA”, 2007. – 592 s.

3. Kul'chyc'kyj S.V. Ukraini na mizh dvoma vijnamy (1921–1939 rr.) / S.V. Kul'chyc'kyj. – K. : Al'ternatyva, 1999. – 336 s.

4. Hor'kov A.G. Nakanune groznych sobytij / A.G. Hor'kov // Voенно-історический журнал. – 1988. – № 5. – С. 42–49.

5. But O.M. Problemy upravlinnja promyslovistju: istorychnyj dosvid i uroky. Na materialah partorganizacij Ukrainy. 1921–1941 rr. / O.M. But. – K. : Lybid', 1990. – 228 s.

6. XVI s#ezd VKP(b). Stenograficheskij otchet. – M., L. : Moskovskij rabochij, 1931. – 782 s.

7. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady i upravlinnja Ukrainy. – F. 30. Narodnyj komisariat finansiv URSR. – Op. 1. – Spr. 3136. Dokumenty pro robotu Vseukrai'ns'koj' kontory Prombanku SRSR (plany, zvit, dani). – 77 ark.

8. Denezhnoe obrashhenie i kredit SSSR / [M.S. Atlas, Z.V. Atlas, L.N. Zajceva i dr.]; pod ruk. V.S. Gerashhenka. – M. : Finansy, 1970. – 424 s.

9. XVII s#ezd Vsesojuznoj Kommunisticheskoj partii (b). Stenograficheskij otchet. – M. : Partizdat, 1934. – 716 s.

10. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrainy. – F. 1. Central'nyj komitet KPU. Zagal'nyj viddil. – Op. 20. – Spr. 6564. Dokladnye zapiski, spravki, telegrammy Upolnomochennyh KPK pri CK VKP(b) SNK USSR, obkomov i oblispolkomov, gosudarstvennyh bankov ob otkrytii kreditov, finansovom obespechenii predpriatij, uchrezhdenij, stroitel'nyh ob#ektov. V dele est' pis'mo Predstavitelja KPZU v CK KP(b)U i SNK USSR s pros'boj uvelichit' bjudzhet KPZU na 1935 g. – 64 арк.

11. Dzerzhyn's'kyj F.E. Stanovyshhe promyslovosti SRSR. Dopovid' na III Vsesojuznomu z'i'zdi Rad 15 travnja 1925 r. / F.E. Dzerzhyn's'kyj // Vybrani tvory: u 2 t. – K. : Derzhpolityvdav URSR, 1960. – T.2. – S. 115–156.

12. Dubickij. Zapasy na vsjakij sluchaj / Dubickij // Finansovaja gazeta. – 1938. – 6 veresnja. – S. 4.

13. Djevis R.U. Njep i sovremennost' / R.U. Devis // Kommunist. – 1990. – № 8. – S. 76–79.

14. Giroaki Kuromija. Svoboda i teror u Donbasi. Ukrai'ns'ko-rosijs'ke prykordonnja, 1870–1990-ti roky / Giroaki Kuromija. Per. z angl. G.K'orjan, V.Agejev; peredm. G.Nemyri. – K. : Osnovy, 2002. – 510 s.

15. Radjans'ki organy derzhavnoi' bezpeky u 1939 – chervni 1941 r.: dokumenty GDA SB Ukrainy / Uporjad. Vasyli' Danylenko, Sergij Kokin. – Vyd. dim “Kyjevo–Mogyljans'ka akademija”, 2009. – 1311 s.

16. Pervye dni vojny v dokumentah // Voенно-історический журнал. – 1989. – № 9. – С. 15–21.

17. Tjulenev I.V. Cherez tri vojny / I.V. Tjulenev. – M. : Voениzdat, 1960. – 256 s.

18. Leto 1941. Ukraina: dokumenty i materialy. Hronika sobytij / Kolektiv avt.–sost.: Zamlinskij V.A. (rukovoditel') i dr. – K. : Ukraina, 1991. – 512 s.

19. Mal'cev P.V. Kto vinovat? (Nekotorye voprosy organizacii i osushhestvenija upravlenija vojskami Zapadnogo fronta nakanune i v nachal'nom periode vojny) / P.V. Mal'cev // Voенно-історический журнал. – 1988. – № 10. – С. 21–28.

20. Perechnev. O nekotoryh problemah podgotovki strany i Vooruzhennyh sil k otrazheniju fashistskoj agressii / Perechnev // Voенно-історический журнал. – 1988. – № 4. – С. 42–50.

21. Levitas F.L. Druga svitova vijna: ukrai'ns'kyj vymir / F.L. Levitas. – K. : Nash chas, 2012. – 272 s.

Nikitenko K. V., *Doctor of Historical Sciences, Head of the Department of Management Arts, Lviv National Academy of Arts (Ukraine, Lviv), nickn@i.ua*

Command-administrative system in Ukraine Republic under first five-years plans – the impact on the defense potential

The study focused on the analysis of the functioning and efficiency of the administrative-command system in the Ukraine republic. The influence of the totalitarian Stalinist control methods that have formed in the prewar five-year plans terms on defense potential country.

Keywords: command-administrative system, five-year plans, defense potential, Ukrainian SSR.

Никитенко К. В., *доктор исторических наук, заведующий кафедрой менеджмента искусства, Львовская национальная академия искусств (Украина, Львов), nickn@i.ua*

Командно-административная система УССР в условиях первых пятилеток – влияние на обороноспособность

Исследование посвящено анализу особенностей функционирования и эффективности работы командно-административной системы в УССР. Проанализировано влияние тоталитарных сталинских методов управления, которые сформировались в условиях довоенных пятилеток, на обороноспособность страны.

Ключевые слова: командно-административная система, пятилетки, обороноспособность, УССР.

* * *

УДК 94(477)“190/192”+342.51(477)

Сокирська В. В.

кандидат історичних наук, доцент кафедри загальної історії, Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини (Україна, Умань), vlada.sokirskaya@mail.ru

ІНСТИТУТ УПОВНОВАЖЕНИХ СРСР ПРИ УРЯДІ УСРР

Досліджується проблема формування взаємовідносин між РСФРР і УСРР у 1920-х рр. на інституційному рівні. Проаналізовано процес політико-правового оформлення інституту Уповноважених СРСР при уряді УСРР, діяльність якого впливала на стан і рівень взаємовідносин між РСФРР і УСРР. Доведено, що інститут Уповноважених СРСР при уряді УСРР був ланкою, що зв'язувала республіку з союзним центром у здійсненні політики об'єднаних наркоматів і виконавцем завдань, що диктувалися офіційною Москвою. Об'єднані наркомати здійснювали керівництво певною галуззю на всій території СРСР, тому Уповноважені народних комісаріатів СРСР при уряді

УСРР безпосередньо підпорядковувалися загальносоюзній РНК та звітували перед вищими органами відповідних республік.

Ключові слова: уповноважені, Рада Народних Комісарів, Українська Соціалістична Радянська Республіка, СРСР, російсько-українські відносини.

Ситуація, в якій опинилися сьогодні російсько-українські відносини спонукає ще раз звернутися до досвіду формування цих відносин після розпаду Російської імперії. Повчальний приклад 20–х рр. минулого століття вимагає від сьогодишньої політичної еліти незалежної України не повторити помилок мало не столітньої давнини, коли в Україні склалися передумови для побудови незалежної країни. Щоб відповісти на питання чому так сталося і чи могло бути інакше, слід звернутися до подій початку окресленого вище періоду, коли, власне, й вирішувалося чи вдасться керівництву УСРР, яке навіть не намагалося вибороти незалежність, зберегти хоча б дециму самостійності у взаємостосунках з центральним керівництвом.

У цьому зв'язку актуальним є дослідження процесу формування інституту Уповноважених СРСР при уряді УСРР, діяльність яких впливала на стан і рівень взаємовідносин між РСФРР і УСРР. Відсутність в історіографії досліджень цієї проблеми спонукає до глибокого вивчення окресленої проблеми.

Радянська історіографія у дослідженні питання відносин між незалежними республіками, що постали на руїнах бувшої імперії, виглядає надто заполітизованою [1; 2; 3]. Вона старанно обходить численні негативні явища, особливо ті питання, що торкалися проблем процесу формування відносин між республіками, діяльності органів влади, які намагалися впливати на ці відносини.

На початку 90–х рр. ХХ ст. з'явилася значна кількість досліджень з історії України, в яких особливий інтерес проявлявся і до подій 1920–х років [4]. Аналізуючи більшовицьку політику стосовно радянських республік загалом і України зокрема, українські історики стверджували, що після 1 червня 1919 р. уряд кожної неросійської республіки втратив понад половину своєї ефективної влади і незалежності [5; 6; 7].

Процес формування взаємовідносин між РСФРР і УСРР та представництва Української СРР в радянських органах РСФРР, за виключенням поодиноких розвідок науковців [8; 9; 10; 11], в історіографії належним чином не досліджений.

За Конституцією 1919 р. УСРР мала всі ознаки незалежної держави [12]. Фактично, однак, вона залишалася частиною колишньої імперії, відродженої більшовиками у дивній формі конгломерату самостійних держав. Не згадувана в радянських конституціях компартійна диктатура перетворювала цей конгломерат в єдину країну з суворо централізованим управлінням.

Існування національної державності, навіть у вигляді радянської республіки, не відповідало прагненням більшовиків до світового панування. Саме тому ще в період громадянської війни отримали розвиток нерівноправні воєнно-політичні союзи між РРФСР та іншими радянськими республіками. Вони стали перехідними формами до відтворення у новій якості колишньої Російської імперії.

У грудні 1920 р. представники Росії і України уклали “Союзний робітничо-селянський договір між Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою і Українською Соціалістичною Радянською Республікою”. У преамбулі угоди підкреслено незалежність і суверенність обох республік, а також усвідомлення необхідності об'єднати свої сили для оборони і в інтересах господарського будівництва [13, ст. 13]. У преамбулі договору підкреслювалися незалежність і суверенність обох держав.

Проте зміст угоди суперечив деклараціям преамбули. Уряди РСФРР і УСРР оголошували об'єднаними сім наркоматів: військових і морських справ, Вищої Ради народного господарства, зовнішньої торгівлі, фінансів, праці, шляхів, а також пошти і телеграфу. З аналізу тексту союзного договору між РСФРР і УСРР випливає висновок, що його основним завданням було регулювання відносин між цими республіками. У першу чергу договір був спрямований на врегулювання проблем в економічних стосунках, оскільки в ньому чільне місце займали питання об'єднаних (економічних) наркоматів.

Аналогічні договори було також укладено між Російською Федерацією та іншими республіками. Так виникла договірна федерація радянських держав. Проголошене об'єднання наркоматів вносило мало нового в ситуацію, яка існувала з літа 1919 р., коли більшовики утворили “воєнно-політичний союз” республік [14, ст. 264]. Злиття наркоматів під час громадянської війни пояснювалося необхідністю зосередити максимум сил і ресурсів на відсіч ворогу. Небажання послабити централізацію державного управління в мирних умовах свідчило про те, що керівники партії на ділі ігнорували суверенітет формально незалежних радянських республік.

Перетворення органів державного управління Російської Федерації на федеральні означало “автономізацію” незалежних республік, тобто їх фактичне включення в кордони Росії на правах автономних. Апаратні працівники російських центральних органів у практичній роботі не зважали на юридичний статус України як незалежної держави.

За угодою від 28 грудня 1920 р. та згідно постанови РНК УСРР “Про Уповноважених РСФРР при Раднаркомі УСРР” від 25 січня 1921 р., об'єднані наркомати входили до складу Раднаркому РСФРР і мали в уряді УСРР своїх уповноважених [15, с. 18].

Уповноважені народних комісаріатів РСФРР при РНК УСРР призначалися народними комісаріатами РСФРР для керівництва у всеукраїнському масштабі самостійними галузями господарства, об'єднаними на підставі угоди, входили до складу РНК УСРР на правах народних комісарів. Виходячи з того, що “внутрішнє” законодавство України розроблялося тоді майже виключно на підставі російського і керувалося “трафаретами” РСФРР, Уповноважені у своїй діяльності виконували декрети і постанови центральних органів влади РСФРР і УСРР, тобто мали подвійну підлеглість.

За свою роботу, а також за діяльність підвідомчих їм установ Уповноважені наркоматів РСФРР були відповідальними перед відповідними наркоматами РСФРР і перед органами центральної радянської влади

УСРР, до яких, згідно ст. 7 Конституції УСРР 1919 р., відносилися Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет та Рада Народних Комісарів УСРР [12].

Права і обов'язки Уповноважених наркоматів РСФРР при РНК УСРР і сама організація відомчих установ визначалися нормативними актами РСФРР, оскільки ці акти були підтверджені ВУЦВК або РНК УСРР. Відповідно до положення, Уповноважений входив до РНК УСРР на правах народного комісара. При ньому формувалося Управління, яке, виходячи із статусу Уповноваженого як наркома, діяло як центральний орган виконавчої влади. В Управлінні Уповноваженого відповідного Наркомату РСФРР при РНК УСРР утворювалася колегія, яка складалася з Уповноваженого, його заступника, члена колегії. Вони призначалися Наркоматом РСФРР за згодою РНК УСРР і затверджувалися ВУЦВК. Декрети і постанови по таких комісаріатах вступали в силу з моменту їх публікації у "Вістях ВУЦВК". Таким чином, можна зробити висновок, що Уповноважені стали "майже наркоматами" УСРР і вже не можна було сказати, що вони виконують лише волю центра.

Відповідно до положення, Уповноважений входив до РНК УСРР на правах народного комісара. При ньому формувалося Управління, яке, виходячи із статусу Уповноваженого як наркома, діяло як центральний орган виконавчої влади. В Управлінні Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР утворювалася колегія, яка складалася з Уповноваженого, його заступника, члена колегії. Вони призначалися НКЗТ РСФРР за згодою РНК УСРР і затверджувалися ВУЦВК.

Не змігши упродовж грудня 1922 – червня 1923 рр. відстояти власні інтереси в союзному будівництві і конституційному процесі, УСРР і надалі не змогла належним чином протистояти повній централізації влади.

Центральним Виконавчим Комітетом Союзу Радянських Соціалістичних Республік був сформований виконавчий і розпорядчий орган – Рада Народних Комісарів. Для безпосереднього керівництва окремими галузями державного управління, що входили до кола відання РНК СРСР, створювалося десять народних комісаріатів [16, ст. 257].

З утворенням СРСР виникла необхідність внести зміни до системи органів галузевого управління всіх союзних республік, у тому числі і УСРР. Наркомати Союзу РСР поділялися на дві групи: загальносоюзні (злиті) – єдині для всього Союзу і об'єднані (директивні), органами яких у союзних республіках були однойменні наркомати [16, ст. 257].

До загальносоюзних належали наркомати: закордонних справ, військових і морських справ, зовнішньої торгівлі, шляхів сполучення, пошт і телеграфів [17, ст. 2]. Загальносоюзні народні комісаріати керували дорученою їм галуззю державного управління на всій території СРСР. Відповідні народні комісаріати в союзних республіках припинили свою діяльність. Замість них створювалися Управління уповноваженого відповідного загальносоюзного наркомату при уряді республіки. При РНК кожної союзної республіки було п'ять уповноважених.

Другу групу наркоматів становили: Вища рада народного господарства, наркомати продовольства,

праці, фінансів, робітничо-селянська інспекція (РСІ) [16, ст. 257]. Відповідно до статті 68 постанови уряду СРСР, ці об'єднані народні комісаріати підпорядковувалися ЦВК і РНК союзної республіки, виконували директиви відповідних народних комісаріатів СРСР [17, ст. 2].

Республіканськими залишалися наркомати земельних справ, охорони здоров'я, соціального забезпечення, освіти, внутрішніх справ, юстиції.

Відповідно до Конституції СРСР 1923 р., центральні виконавчі комітети союзних республік утворюють свої виконавчі органи – ради народних комісарів, до складу яких, окрім власне народних комісарів відповідних відомств, входили уповноважені загальносоюзних народних комісаріатів [16, ст. 257]. За рішенням ЦВК СРСР, до складу РНК УРСР входило 5 уповноважених, т.зв. злитих, себто загальносоюзних народних комісаріатів СРСР з правом дорадчого або вирішального голосу (закордонних справ, військових і морських справ, зовнішньої торгівлі, шляхів сполучення, пошт і телеграфу). Замість цих комісаріатів в Україні створювалися управління уповноважених цих наркоматів при уряді УСРР. Їх правовий статус визначався "Загальним положенням про народні комісаріати СРСР", затвердженим постановою третьої сесії ЦВК СРСР [18, ст. 1031].

Уповноважені Народного комісаріату Союзу РСР висувалися ним безпосередньо або за пропозицією ЦВК союзної республіки і затверджувалися РНК СРСР. По всіх висунутих кандидатурах ЦВК союзної республіки повинен був надавати обов'язковий відгук і мав право відведення кандидатури уповноваженого. Заступники уповноважених загальносоюзних комісаріатів затверджувалися в тому ж порядку, як і уповноважені. Статус участі уповноваженого в РНК союзної республіки визначався рішенням Центрального Виконавчого Комітету союзної республіки або його президії.

У документі визначалися функції уповноважених народних комісаріатів. Вони повинні були інформувати ЦВК, їх президії, РНК союзних республік про діяльність загальносоюзного наркомату, звітувати про свою діяльність як перед відповідним народним комісаріатом СРСР, так і перед РНК і ЦВК відповідних союзних республік.

Розпорядження загальносоюзних народних комісаріатів, як і постанови ЦВК, їх президій, РНК і економічних рад союзних республік були обов'язковими для безпосереднього виконання на всій території СРСР. Також загальним правилом ставало проведення їх через відповідних уповноважених при РНК союзних республік. Уповноважені загальносоюзних народних комісаріатів повинні були слідкувати, щоб розпорядження, що до них надходили, не суперечили загальносоюзному чи республіканському законодавству. У разі виявлення таких, вони повинні були негайно доповідати про це відповідному народному комісаріату СРСР і РНК союзної республіки [19, ст. 280].

Відповідні положення приймалися і на рівні союзних республік. Положенням визначався порядок призначення уповноважених народних комісаріатів та їх заступників, порядок звітності та статус в урядах

союзних республік. Згідно з “Положенням про Раду Народних Комісарів Української Соціалістичної Радянської Республіки”, затвердженим третьою сесією ВУЦВК восьмого скликання 12 жовтня 1924 р., уповноважені народних комісаріатів СРСР входили до складу РНК УСРР з правом ухвального або дорадчого голосу [20, ст. 277]. Компетенцію уповноважених народних комісаріатів СРСР при урядах союзних республік визначали положення про відповідні наркомати.

Уповноважені народних комісаріатів СРСР при уряді УСРР затверджувалися та відкликалися постановами РНК СРСР за поданням відповідного наркомату СРСР та за попереднім погодженням з ВУЦВК. Стосовно всіх кандидатів ВУЦВК повинен був давати відгук і мав право на відведення кандидатури призначуваного уповноваженого. Порядок затвердження заступників уповноважених був таким же, як і уповноважених.

До сфери компетенції Ради Народних Комісарів УСРР належало наглядати за діяльністю уповноважених народних комісаріатів СРСР при уряді УСРР, погоджувати їх діяльність між собою, з народними комісаріатами та іншими відомствами Української СРР, а також керувати їх діяльністю в межах, передбачених загальносоюзним законодавством. Український Раднарком розглядав звіти про діяльність Уповноважених народних комісаріатів СРСР при РНК УСРР, вирішував розбіжності, що виникали між народними комісаріатами УСРР і уповноваженими наркоматів СРСР при уряді УСРР та між собою, розглядав протести і скарги на дії Уповноважених Союзу РСР при РНК УСРР [20, ст. 277].

За “Загальним положенням про народні комісаріати СРСР”, затвердженому постановою третьої сесії ЦВК СРСР першого скликання 12 листопада 1923 р., визначалося загальне правило, за яким розпорядження загальносоюзних наркоматів, що були обов’язковими для виконання на території Союзу РСР, проводяться через відповідних уповноважених при урядах союзних республік [21, ст. 448]. У разі, якщо Уповноважений отримував розпорядження, що суперечило законіві, він був зобов’язаний зробити подання відповідному народному комісару і доповісти про отримане розпорядження Раднаркоміві УСРР. Постанови ВУЦВК, його Президії, РНК УСРР в межах їхньої компетенції і такі, що не суперечили загальносоюзному законодавству, мали обов’язковий характер для виконання уповноваженими відповідних народних комісаріатів СРСР при РНК УСРР. Уповноважені також мали право видавати накази та розпорядження.

При уповноваженому відповідного комісаріату створювалося управління уповноваженого СРСР при уряді УСРР. Посади в управлінні уповноваженого поділялися на три категорії: 1) керівні та політико-функціональні посади (уповноважені, їх заступники та помічники, агенти, перші секретарі, референти); 2) адміністративно-функціональні посади (2-і секретарі, кореспонденти, завгосп, рахівник); 3) технічні, канцелярські та обслуговуючі посади (діловоди, друкарки, телефоністки, кур’ери, шофери тощо). Співробітники до управління уповноваженого при республіканській РНК приймалися виключно з

відома та затвердження відповідного союзного наркомату.

Щодо добору та розстановки кадрів, то тут з відомих причин на перший план висувалася їх лояльність щодо радянського режиму, належність до правлячої партії. Керівники підрозділів центрального апарату належали до партійної номенклатури, як правило, входили до когорти “професійних революціонерів” та “визнаних” борців за встановлення радянської влади в Україні.

Для затвердження кандидата на посаду, управління уповноваженого зобов’язане було надіслати до союзного наркомату анкети, фотокартки, відгук з останнього місця роботи, та дві рекомендації членів РКП(б) (для безпартійних), або копію документа, що підтверджував висунення кандидата парторганом (для партійних), а в разі відсутності такого – також дві партійні рекомендації. Кандидати на посади другої і третьої категорій в термінових випадках тимчасово допускалися до виконання обов’язків під відповідальність уповноваженого та агентів, але остаточне затвердження на посаду залишалося за відповідним наркоматом СРСР. Звільнення співробітників з посад, віднесених до першої та другої категорії, відбувалося за рішенням уповноваженого за згодою наркомату СРСР, а для звільнення з посад третьої категорії згоди союзного наркомату не було потрібно.

Постановами ЦВК і РНК СРСР, ВУЦВК і РНК УСРР був затверджений список Уповноважених народних комісарів СРСР при РНК УСРР та їх заступників. Уповноваженим Народного комісаріату закордонних справ став О. Г. Шліхтер, заступником – Л. І. Величко, військово командування в республіці очолював М. В. Фрунзе, його заступником був Р. П. Ейдман, Уповноваженим з питань зовнішньої торгівлі був призначений С. Г. Брон, заступником – Й. М. Салтанов, Уповноваженим Народного комісаріату шляхів сполучення став Ю. В. Рудий, заступником – І. О. Александров, Уповноваженим Наркомпоштелю – К. М. Синьков, заступником – О. К. Ігнат’єв [22, арк. 27].

Отже, інститут Уповноважених СРСР при уряді УСРР був ланкою, що зв’язувала республіку з союзним центром у здійсненні політики об’єднаних наркоматів і виконавцем завдань, що диктувалися офіційною Москвою. Об’єднані наркомати здійснювали керівництво певною галуззю на всій території СРСР, тому Уповноважені народних комісаріатів СРСР при уряді УСРР безпосередньо підпорядковувалися загальносоюзній РНК та звітували перед вищими органами відповідних республік.

Список використаних джерел

1. Чугаев Д. А. Коммунистическая партия – организатор советского многонационального государства (1917–1924 гг.) – М.: Государственное издательство политической литературы, 1954. – 120 с.
2. История национально-государственного строительства в СССР. 1917–1978. В 2-х т. Т.1. – 3-е изд, допол. и перераб. – М.: Мысль, 1979. – 424 с.
3. Якововская С. И. Строительство Союзного Советского социалистического государства в 1922–1925 гг. – М.: Издательство Академии Наук СССР, 1960. – 402 с.
4. Даниленко В. М., Касьянов Г. В., Кульчицкий С. В. Сталинизм на Україні: 20–30-ті роки. – К.: Либідь, 1991. – 344 с.
5. Костюк Григорій. Сталінізм в Україні (Генеза і наслідки).

Дослідження і спостереження сучасника. – Київ: Видавництво “Смолоскип”, 1995.

6. Марценюк Л. М. Українська радянська державність в контексті реалізації більшовицької моделі централізованої держави. 1918–1929 рр. (Історичні аспекти проблеми): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: спеціальність 07.00.01 – історія України. – Київ, 1998. – 20 с.

7. Марценюк Л. М. Політичний статус України в контексті реалізації стратегічного курсу РКП(б) (1918–20-ті роки). – К., 1997. – 32 с.

8. Крохоткин А. М. Постоянные Представительства – органы связи Советов Министров союзных республик с Советом Министров СССР // Советское государство и право. – 1962. – № 11. – Ноябрь. – С. 89–97.

9. Муксинов И. Ш. Совет министров союзной республики. – М.: Юридическая литература, 1969. – 208 с.

10. Чехович В. А. Постійне Представництво Ради Міністрів Української РСР при Раді Міністрів Союзу РСР: історія і сучасність // Правова держава. – К.: Наукова думка, 1992. – Вип. 1. – С. 127–131.

11. Єфіменко В. Створення Повноважного представництва УСРР в РСФРР // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – № 19. – С. 16–33.

12. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1919 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.history.univ.kiev.ua/ukrbooks/pyzyk.html>

13. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР, издаваемое Народным комиссариатом юстиции. – 1921. – 3 января. – № 1. – Ст. 13.

14. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР. – 1919. – 6 июня. – № 21. – Ст. 264.

15. Збір законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1921. – № 1. – 1–29 січня. – С. 18–19.

16. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР, издаваемое Народным комиссариатом юстиции. – 1924. – 11 апреля. – № 27. – Ст. 257.

17. Собрание постановлений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР. – 1923. – № 1. – Ст. 2.

18. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР. – 1923. – № 106. – Ст. 1031.

19. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР. – 1923. – № 21. – Ст. 280.

20. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України: 4-е видання (офіційне) Народного Комісаріату Юстиції. – Харків: Друкарня УВО ім. М. Фрунзе, 1924. – Ч. 2. – № 45. – Ст. 277 – (Видання Народного комісаріату юстиції).

21. Сборник законов и распоряжений рабоче-крестьянского правительства СРСР. – 1926. – № 6. – Ст. 448.

22. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 174. – 455 арк.

References

1. Chugaev D.A. Kommunisticheskaja partija – organizator sovetskogo mnogonacional'nogo gosudarstva (1917–1924 gg.) – M.: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoy literatury, 1954. – 120 s.

2. Istorija nacional'no-gosudarstvennogo stroitel'stva v SSSR. 1917–1978. V 2–h t. T. 1. – 3–e izd. dopol. i pererab. – M.: Mysl', 1979. – 424 s.

3. Jakubovskaja S.I. Stroitel'stvo Sojuznogo Sovetskogo socialistsicheskogo gosudarstva v 1922–1925 gg. – M.: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1960. – 402 s.

4. Danylenko V.M., Kas'janov G.V., Kul'chyc'kyj S.V. Stalinizm na Ukrai'ni: 20–30-ti roky. – K.: Lybid', 1991. – 344 s.

5. Kostjuk Grygorij. Stalinizm v Ukrai'ni (Geneza i naslidky). Doslidzhennja i sposterezhennja suchasnyka. – Kyi'v: Vydavnyctvo “Smolohypr”, 1995.

6. Marcenjuk L.M. Ukrai'ns'ka radjans'ka derzhavnist' v konteksti realizacii' bil'shovyc'koi' modeli centralizovanoi' derzhavy. 1918–1929 rr. (Istorychni aspekty problemy): Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: special'nist' 07.00.01 – istorija Ukrai'ny. – Kyi'v, 1998. – 20 s.

7. Marcenjuk L.M. Politychnyj status Ukrai'ny v konteksti realizacii' strategichnogo kursu RKP(b) (1918–20-ti roky). – K., 1997. – 32 s.

8. Krohotkin A.M. Postojannye Predstavitel'stva – organy svyazi

Sovetov Ministrov sojuznyh respublik s Sovetom Ministrov SSSR // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. – 1962. – № 11. – Nojabr'. – S. 89–97.

9. Muksinov I.Sh. Sovet ministrov sojuznoj respubliky. – M.: Juridicheskaja literatura, 1969. – 208 s.

10. Chehovych V.A. Postijne Predstavnyctvo Rady Ministriv Ukrai'ns'koi' RSR pry Radi Ministriv Sojuzu RSR: istorija i suchasnist' // Pravova derzhava. – K.: Naukova dumka, 1992. – Vyp. 1. – S. 127–131.

11. Jefimenko V. Stvorennja Povnovazhnogo predstavnyctva USRR v RSFR // Problemy istorii' Ukrai'ny: fakty, sudzhennja, poshuky: Mizhvidomchij zbirnyk naukovykh prac'. – K.: Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 2010. – № 19. – S. 16–33.

12. Konstytucija Ukrai'ns'koi' Socialistychnoi' Radjans'koi' Respubliky (berезень 1919 r.) [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.history.univ.kiev.ua/ukrbooks/pyzyk.html>

13. Sobranie uzakonenij i rasporyzhenij raboche-krest'janskogo pravitel'stva RSFSR, izdavaemoe Narodnym komissariatom justicii. – 1921. – 3 janvarja. – № 1. – St. 13.

14. Sobranie uzakonenij i rasporyzhenij raboche-krest'janskogo pravitel'stva RSFSR. – 1919. – 6 ijunja. – № 21. – St. 264.

15. Zbir zakoniv ta rozporjadzhen' robitynocho-seljans'kogo urjadu Ukrai'ny. – 1921. – № 1. – 1–29 sichnja. – S. 18–19.

16. Sobranie uzakonenij i rasporyzhenij raboche-krest'janskogo pravitel'stva RSFSR, izdavaemoe Narodnym komissariatom justicii. – 1924. – 11 aprelja. – № 27. – St. 257.

17. Sobranie postanovlenij i rasporyzhenij raboche-krest'janskogo pravitel'stva SSSR. – 1923. – № 1. – St. 2.

18. Sobranie uzakonenij i rasporyzhenij raboche-krest'janskogo pravitel'stva RSFSR. – 1923. – № 106. – St. 1031.

19. Sobranie uzakonenij i rasporyzhenij raboche-krest'janskogo pravitel'stva SSSR. – 1923. – № 21. – St. 280.

20. Zbirnyk uzakonen' ta rozporjadzhen' robitynocho-seljans'kogo urjadu Ukrai'ny: 4–e vydannja (oficijne) Narodnogo Komissariatu Justycii'. – Harkiv: Drukarnja UVO im. M.Frunze, 1924. – Ч. 2. – № 45. – Ст. 277. – (Vydannja Narodnogo komissariatu justycii').

21. Sbornik zakonov i rasporyzhenij raboche-krest'janskogo pravitel'stva SRSR. – 1926. – № 6. – Ст. 448.

22. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady i upravlinnja Ukrai'ny. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 174. – 455 арк.

Sokyrskaja V. V., candidate of Historical Sciences, professor of the department of World History Paulo Tuchyna Uman State Pedagogical University (Ukraine, Uman), vlada.sokirskaya@mail.ru

Institute of the representative of the USSR under the government of the Ukrainian SSR

The main problem of the research is the problem of forming relations between the RSFSR and the USSR in the 1920s at the institutional level. The process of political and legal registration of the Representative of the USSR to SSR government whose activities affect the condition and level of relations between the RSFSR and the Ukrainian SSR is analysed. It is proved that the Ombudsman's office under the government of the Ukrainian SSR of the USSR was a link, linking federal republic with the center in implementing the policy of unified Commissariats and performer of tasks dictated by official Moscow. United Commissariat also led to some industry throughout the USSR as competent People's Commissars of the USSR to SSR directly subordinate to the government-union RNA and reported to higher authorities of the republics.

Keywords: authorized, the Council of People's Commissars, Ukrainian Soviet Socialist Republic, USSR, the Russian-Ukrainian relations.

Сокирская В. В., кандидат исторических наук, доцент кафедры всеобщей истории, Уманский государственный педагогический университет им. Павла Тычины (Украина, Умань), vlada.sokirskaya@mail.ru

Институт уполномоченных СССР при правительстве УССР

Исследуется проблема формирования взаимоотношений между РСФСР и УССР в 1920-х гг. на институциональном уровне. Проанализирован процесс политико-правового оформления института Уполномоченных СССР при правительстве УССР, деятельность которого влияла на состояние и уровень взаимоотношений между РСФСР и УССР. Доказано, что институт Уполномоченных СССР при правительстве УССР был звеном, связывающим республику с союзным центром в осуществлении политики объединенных наркоматов и исполнителем задач, диктовавшихся официальной Москвой. Объединенные наркоматы осуществляли руководство определенной отраслью на всей территории СССР, поэтому Уполномоченные народных комиссариатов СССР при правительстве УССР непосредственно подчинялись общесоюзному СНК и отчитывались перед высшими органами соответствующих республик.

Ключевые слова: уполномоченные, Совет Народных Комиссаров, Украинская Социалистическая Советская Республика, СССР, российско-украинские отношения.

* * *

УДК 93:94(477)

Доморослий В. І.
Уманський університет садівництва
(Україна, Умань), igorkryvosheia@gmail.com

ЧИ БУВ НЕСПОДІВАНИМ НАПАД НІМЕЧЧИНИ НА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ СРСР 1941 РОКУ?

Розглянуто події Другої світової війни, початок бойових дій на території України. Автор, на базі широкого аналізу літератури, мав на меті поставити під сумнів гіпотезу, що напад Німеччини на СРСР 22 червня 1941 р. був несподіваним та віроломним. Шляхом опрацювання різноманітної літератури, застосуванням історичного, логічного, та порівняльно-історичного методів, автор прийшов до висновку, що війна між двома вищезазначеними країнами, не була несподіваною, вона ретельно готувалася супротивниками, один з них, Німеччина, завдала превентивного удару з метою запобігання нападу на територію своєї країни. Саме визнання цього факту, на думку автора, сприятиме об'єктивнішому вивченню подій пов'язаних з Другою світовою війною, та дасть можливість, нарешті, зняти з неї таєро "невідомої".

Ключові слова: напад, війна, СРСР, Німеччина, Україна, посол, дипломат.

Друга світова війна – порубіжна й найжорстокіша подія в історії сучасного світу. В неї було втягнуто 67 держав, 80% населення земної кулі і тривала довгих 6 років. Вогняний смерч пронісся над величезними територіями Європи, Азії й Африки, охопив простори всіх океанів. У цій війні загинуло близько 60 млн. осіб, не говорячи вже про поранених і тих, хто безвісти пропав. Лихо й страждання, які пережили люди, незмірні. Не оминули воєнні лихоліття і нашої землі, яка знаходиться в числі найбільш від неї потерпілих.

Уже 75 років відділяють нас від її початку. За ці роки світова історіографія Другої світової війни, та подій пов'язаних з нею на території України, нагромадила багато тисяч книг, статей, документальних публікацій, мемуарів.

Дослідження початку військових подій у історії України було і залишається одним з магістральних напрямків вітчизняної історичної науки. Характерними особливостями нинішнього етапу розвитку української історичної науки є пошук науковцями нових теоретичних засад у вивчення і викладанні історії і, зокрема партійно-класового підходу, висвітлення подій Другої світової війни в українознавчих вимірах [1].

Одним з пріоритетних та перспективних напрямків сучасних досліджень, є розкриття ролі і значення "українського питання" в роки Другої світової війни, його місця в зовнішньо-політичних доктринах, стратегіях і політиці провідних зарубіжних країн у цей трагічний період новітньої української історії. В сучасній українській історіографії цій проблемі приділяється значна увага. Працями: О. Д. Бойка, М. М. Вегеша, І. М. Кулинич, В. І. Сергійчука сформувалася історіографічна традиція дослідження цієї важливої наукової та політичної проблеми, введено до наукового обігу значну кількість маловідомих і невідомих документів з вітчизняних і зарубіжних архівів [2; 3].

Увага науковців до цієї проблеми є цілком закономірною і обумовлена фактом остаточного становлення української держави, процесами геополітичного самовизначення і вироблення концептуальних засад зовнішньо-політичної стратегії та європейських пріоритетів міжнародної діяльності України [3]. Активізація пошукових зусиль у цьому

тематичному сегменті пов'язана з його недостатнім опрацюванням саме як національної, та міжнародно-правової проблеми [4], а також нагальною необхідністю створення оновленої історії Другої світової війни, яка б відповідала нормам, запитам і вимогам сучасного демократичного суспільства, орієнтованого на загальнолюдські цінності.

Одним із аспектів проблеми є "несподіваний напад" напад на СРСР та українські землі гітлерівської Німеччини. Проблема ця детально висвітлювалася у радянській історичній літературі. Провідні радянські воєначальники:

Г. Жуков, А. Єременко,

К. Рокоссовський [5], та інші на сторінках своїх творів намагалися подати напад гітлерівський військ як неочікуваний, "віроломний акт". Ситуація виглядала, як у пісні комуністичної доби, відомої радянської співачки Клавдії Шульженко "Синий платочек": "22 юнія, ровно в четыре часа: Киев бомбили, нам объявили, что началась война". Проте, як стверджують новітні дослідження, та реальні події, ситуація виглядала дещо інакше.

Полковник А. М. Малафеев пише: "Долгое время принято было считать, что неудачи 1941 года – результат внезапного нападения скрытно созданных наступательных группировок. Однако слово "внезапность" здесь можно употребить лишь с некоторой натяжкой. Вторжение гитлеровцев было внезапным для тех, кто стоял на самой границе. Но войска находились и за 10, и за 50, и за 300 км. И на них фактор внезапности вряд ли можно распространять". І далі: "Сегодня достоверно известно, что руководству страны были заранее известны день и час начала войны, силы противника и направления, на которых начнутся боевые действия. О какой же внезапности здесь может идти речь?" [6, с. 12].

Про ймовірність війни говорилося і на самих верхніх ешелонах влади СРСР. 21 червня 1941 у доповідній записці на ім'я Й. Сталіна Л. Берія наполягав на "відкликанні і покаранні нашого посла в Берліні Деканозова, який як і раніше бомбардує мене "справами" про нібито підготовку Гітлером нападу на СРСР. Він повідомив, що напад почнеться завтра. Виявляється Деканозов наполягав на цьому не випадково, ще незадовго до цього, приїхавши до Москви з Берліна на кілька днів, він був запрошений німецьким послом Ф. Шуленбергом на обід, під час якого він, звертаючись до радянського дипломата сказав: "Пане посол, може, цього ще не було в історії дипломатії, оскільки я збираюся повідомити державну таємницю номер один: передайте панові ... Сталіну, що Гітлер прийняв рішення 22 червня почати війну проти СРСР" [7]. Постає питання, чому Шуленбург вирішив піти на змову з ворогом і розкрити найбільшу на той час державну таємницю? Симпатії до країни Рад? Ні! Його важко запідозрити у подібному. Цим кроком старий дипломат намагався підштовхнути Сталіна саме до поліпшення обороноздатності держави, що могло б спонукати Гітлера до корегування своїх планів, адже війна на два фронти – Східному і Західному – може бути згубною для Третього Рейху, вважав Шуленбург. Так воно і сталося.

Спростовує версію "несподіваного" нападу і Служба Безпеки України, яка у 2011 р. через свою прес-службу